

บทคัดย่อ

โครงการการเกิดและเส้นทางหนี้สิน: ประสบการณ์ชาวบ้านและทางออก

ได้ศึกษาสภาพหนี้สินโดยการสำรวจสภาพหนี้สินของหลังคาเรือนจากแบบสำรวจหนี้สินที่ผู้สำรวจช่วยกันพัฒนาขึ้น โดยเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานดำเนินการสำรวจสภาพหนี้สินของ 910 ครัวเรือนใน 10 ชุมชน และพนักงานธกส.สำรวจในพื้นที่ที่ทำงานอยู่จำนวน 1,174 ครัวเรือนของ 12 ชุมชน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์สภาพหนี้สิน จากนั้นไปสัมภาษณ์ลูกหนี้ที่อยู่ในเครือข่ายการเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน 47 ครัวเรือนและสัมภาษณ์ลูกหนี้ที่อยู่นอกเครือข่ายการเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน 47 ครัวเรือนรวม 94 ครัวเรือนที่จะไม่เกินหนี้สิน 3 สัญญา ด้วยแบบสัมภาษณ์ที่ช่วยกันพัฒนาขึ้นเพื่อนำมาประกอบการอธิบายสภาพหนี้สินที่สำรวจได้ หลังจากนั้นได้ไปสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน 8 ท่านและผู้เฒ่าชาวบ้าน 7 ท่านที่ปลดหนี้ได้สำเร็จ พร้อมทั้งสัมภาษณ์นายทุนเงินกู้ในหมู่บ้าน 10 ท่านที่ยินยอมให้ความร่วมมือและจัดเวทีพูดคุยระดมสมองกับพนักงานธกส. เพื่อหาข้อมูลในส่วนของการลงทุน จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดไปจัดเวทีในชุมชนต่างๆ ที่สำรวจมาชุมชนละ 3 ครั้ง เพื่อสร้างความตระหนักตรวจสอบข้อมูลและเชิญผู้สำเร็จในการปลดหนี้ไปแล้วให้ผู้สนใจในชุมชนฟัง พร้อมทั้งพาผู้สนใจพัฒนาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชน

ผลการวิจัยพบว่าจำนวนครัวเรือนที่สำรวจได้ 2,084 ครัวเรือนมีครัวเรือนที่เป็นหนี้จำนวนทั้งสิ้น 1,891 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 90.7 และครัวเรือนที่ไม่เป็นหนี้ 193 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 9.3 โดยข้อมูลการเป็นหนี้ที่ได้จากผู้ช่วยนักวิจัยของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและจากพนักงานธกส. มีความใกล้เคียงกันโดยไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผู้ที่ประกอบอาชีพหลักในการทำเกษตรผสมผสาน 361 ครัวเรือนมีหนี้สินสูงสุดคิดเป็นร้อยละ 97.0 รองลงมาคือกลุ่มเกษตรกรกรรมเชิงเดี่ยวและเกษตรกรกรรมแบบมีสัญญา มีหนี้สิน 1,059 ครัวเรือนจาก 1,147 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 92.3 อาชีพรับราชการ อาชีพค้าขายมีอัตราการเป็นหนี้ต่ำที่สุดคิดเป็นร้อยละ 88.2 และ 86.2 ตามลำดับ โดยอาชีพรับจ้างมีอัตราครัวเรือนที่เป็นหนี้ต่ำที่สุดคิดเป็นร้อยละ 58.0 สำหรับหนี้สินพบว่า 5 ปีที่ผ่านมาครัวเรือนที่มีหนี้ได้ทำการกู้หรือยังคงมีหนี้คงค้างจากการกู้จำนวน 8,095 รายการกู้ ยอดเงินต้นการกู้ทั้งหมดรวม 225.8 ล้านบาท แต่ละครัวเรือนที่มีหนี้สินทำการกู้เฉลี่ย 4.28 ครั้ง การกู้ต่อครัวเรือน(ต่ำสุด 1 ครั้ง สูงสุด 26 ครั้ง และเฉลี่ยเงินต้นการกู้รวมทั้งสิ้น 119,408 บาทต่อครัวเรือน ต่ำสุด 100 บาท สูงสุด 2,610,000 บาท) ครัวเรือนที่สามารถจ่ายคืนการกู้อย่างน้อย 1 ครั้งการกู้มีเพียง 861 ครัวเรือนหรือร้อยละ 45.5 ของครัวเรือนที่เป็นหนี้ โดยสามารถจ่ายคืนยอดเงินต้นทั้งสิ้น 69.83 ล้านบาทคิดเป็นร้อยละ 30.9 ของยอดเงินต้นการกู้ทั้งหมด 225.8 ล้านบาท ส่วนครัวเรือนที่ยังมีหนี้คงค้างอย่างน้อย 1 ครั้งการกู้จำนวน 1,844 ครัวเรือนหรือร้อยละ 97.5 ของครัวเรือนที่เป็นหนี้ และมียอดหนี้คง

ค้างรวมทั้งสิ้น 137.61 ล้านบาทหรือร้อยละ 60.9 ของยอดเงินต้นการกู้ทั้งหมด เฉลี่ยมีหนี้ค้าง 74,625.08 บาทต่อครัวเรือนหรือร้อยละ 62.5 ของเงินต้นการกู้

อาชีพหลักที่มีการกู้สูงที่สุดคือครัวเรือนที่ทำการค้าขายมีการกู้เฉลี่ยสูงสุดถึง 5.61 แสนบาท รองลงมาคือครัวเรือนที่ทำเกษตรผสมผสานซึ่งกู้เฉลี่ย 1.51 แสนบาทและครัวเรือนกลุ่มรับราชการกู้เฉลี่ยเพียง 7.69 หมื่นบาท ส่วนการไถ่ถอนหนี้ในกลุ่มเกษตรผสมผสานมีความสามารถในการจ่ายคืนเงินต้นได้สูงที่สุด โดยสามารถจ่ายคืนเงินต้นได้หมดเฉลี่ย 71,581.87 บาทต่อครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 47.4 ของเงินต้นเฉลี่ยของกลุ่ม รองลงมาคือกลุ่มที่ทำเกษตรเชิงเดี่ยวหรือแบบมีสัญญา ส่วนกลุ่มค้าขายเป็นอาชีพหลักในการศึกษาค้างหนี้มีการกู้เงินต้นเฉลี่ยสูงสุดแต่มีความสามารถจ่ายคืนเงินต้นคิดเป็นร้อยละของเงินต้นต่ำที่สุดและเมื่อพิจารณาหนี้ค้างพบว่าลูกหนี้ที่ทำเกษตรผสมผสานมีหนี้ค้างต่ำที่สุดคิดเป็นร้อยละ 47.1 โดยกลุ่มค้าขายมีหนี้ค้างสูงที่สุดคิดเป็นร้อยละ 84.2 นอกจากนั้นจากการสัมภาษณ์ลูกหนี้ที่ทำเกษตรผสมผสาน 47 ราย พบว่าส่วนใหญ่สามารถลดรายจ่ายด้านอาหารการกินและด้านปัจจัยการผลิตได้อย่างชัดเจน มีสัตว์และต้นไม้ที่หลากหลาย รวมทั้งมีการลดหนี้ปลดหนี้ได้อย่างชัดเจน

ต้นเหตุของการเป็นหนี้ของการศึกษาค้างหนี้เป็นการกู้มาลงทุนด้านการเกษตร แต่มีแนวโน้มลดลงทั้งจำนวนร้อยละของครั้งการกู้(ร้อยละ 62.7 ในปี 2542 เหลือร้อยละ 44.1 ในปี 2545) และจำนวนยอดเงินต้น (ร้อยละ 49.2 ในปี 2542 เหลือร้อยละ 38.2 ในปี 2544) ส่วนการกู้มาใช้จ่ายส่วนตัวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น (ร้อยละ 19.7 ในปี 2543 เป็นร้อยละ 34.5 ในปี 2545)รวมทั้งการกู้ไปใช้หนี้และค่าประกันก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น (ร้อยละ 9.8 ในปี 2543 เป็นร้อยละ 14.5 ในปี 2545) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ลูกหนี้พบว่า การกู้มาลงทุนทำการเกษตรโดยปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้นี้สินเพิ่มขึ้นเพราะขาดทุนต่อเนื่อง ในด้านแหล่งทุนพบว่า ธกส.มีส่วนแบ่งตลาดเงินกู้สูงสุดถึง 18.6 ล้านบาทในปี 2545 แต่ร้อยละของส่วนแบ่งตลาดเงินกู้มีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ 54 ในปี 2541 เหลือร้อยละ 33.1 ในปี 2545 ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนหมู่บ้านมีร้อยละของส่วนแบ่งตลาดเงินกู้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 2.8 ในปี 2539 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 18.4 ของยอดเงินกู้ทั้งหมดในปี 2545 คิดเป็นวงเงิน 10.3 ล้านบาทอย่างไรก็ดี ธกส.มีจุดแข็งในแง่ของการมีวงเงินกู้ที่มากพอ มีอัตราดอกเบี้ยไม่สูงเกินไป มีความยืดหยุ่นต่อลูกหนี้มากกว่า มีระยะเวลาในการผ่อนชำระคืนที่ยาวกว่า มีระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจน รวมทั้งมีสวัสดิการลูกหนี้ จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการช่วยลูกหนี้จัดการปัญหาหนี้สินอย่างถูกทางตามบทเรียนของผู้ประสบความสำเร็จในการปลดหนี้

กลุ่มที่ปลดหนี้ได้สำเร็จ ในการศึกษาประชาชนชาวบ้าน 8 รายและผู้นำชาวบ้าน 7 รายได้อาศัยเส้นทางการปลดหนี้สิน 4 เส้นทาง โดยเส้นทางที่หนึ่งปลดหนี้โดยการทำการเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวบนฐานความรู้จริงในการลดรายจ่าย ส่วนเส้นทางที่สองอาศัยการปลดหนี้โดยการยอมเสียดินส่วนน้อยเพื่อปลดหนี้แล้วสร้างเสริมความมั่นคงด้วยวิถีการเกษตรผสมผสานและเส้นทางที่สาม โดยการทำการเกษตรผสมผสานบนรากฐานของการสร้างอยู่สร้างกินแบบพึ่งตนเอง และเส้นทาง

สุดท้ายคือการสร้างหนี้เพื่อการเรียนรู้ ทำให้หนี้อยู่ในสภาพพร้อมใช้โดยปัจจัยที่สำคัญคือการปรับเปลี่ยนความคิดอยากความอยากรวยพั้งเงินพั้งตลาดมาเป็นพั้งตนเอง การได้ศึกษาดูงานจากพื้นที่จริง การได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จนสามารถปรับเปลี่ยนวิธีปฏิบัติและนิสัยส่วนตัว พร้อมทั้งความร่วมไม้ร่วมมือของครอบครัว

ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ได้กลับไปรายงานให้ผู้สนใจในหมู่บ้านพั้ง พบว่ามีความตื่นตัวสูง และมองเห็นปัญหาหนี้สินและต้องการหาวิธีแก้ไข การเชิญผู้ประสบความสำเร็จในการลดหนี้ปลดสินไปแล้วให้ผู้สนใจในชุมชนพั้ง ทำให้เกิดความคิดและเกิดความสนใจที่จะทำตาม รวมทั้งการที่วิทยากรพระคัมภีร์มองหาทางออกพบว่าชาวบ้านสนใจที่จะประชุมต่อเนื่องและสนใจจะไปศึกษาดูงานพร้อมทั้งนำมาวางแผนแก้ปัญหาของตนเองและของชุมชน